

Húsvéti ünnepkör a Felvidéken

Borovszky Samu Borsod vármegye története című monográfiája (1909) szerint a vármegye északi részébe, a Bódva-völgyi falvakba már a XVII. század végén betelepült, vagy visszatelepítették a lakosságot. Földrajzi fekvését illetően e települések közelebb voltak Kassához, mint Miskolchoz, így közigazgatásilag is, vonzaskör szerint is — a történelmi lehetőségeken belül — a Felvidékhez kapcsolódtak. Mindazonáltal még e század első felében is — egyrészt a vasút hiánya, az országhatár időnkénti módosulása, másrészt a földművelő lakosságnak életmódjából adódó helyhez-kötöttsége és a rossz útviszonyok miatt — zárt közösségben élt ez a vidék. Ennek is köszönhető, hogy életformáját hosszú ideig megőrizte, szokásait nagyrészt ma is őrzi. A lakosság csakis földművelésből és az ezt kiegészítő állattenyésztésből élt és él. A föld rossz minőségű. Nehéz küzdelmet vívtak a röggel az itt lakók, és vívnak ma is — a megélhetésért.

A lakosság szlovák, ruszin és lengyel eredetű. Az itteni falvak, mint Rakaca, Rakacaszend, Viszló, Debréte, Tornabarakony és a környező települések görög katolikus vallásúak. A század első harmadában még tótul beszélt az emberek jelentős része. Viszló községben lakó dédanyám például — aki 1943-ban halt meg — tótul imádkozott és beszélt, de magyarul is tudott. Nagypám óslávul — ósláv imakönyvből — imádkozott, de magyarul beszélt. Édesanyám gyermekkorában beszélt tótul, ma is megérti. Élnek a faluban olyan öregek, akik beszélni is tudnak még ezen a nyelven. Az 1960-as években még gyakran hangzott fel a kántálás tótul. Az e vidéken élők köznapjaira a csendes, szorgos munkavégzés, pirosbetűs napjaikra pedig az áhítatos, bensőséges lelkületű ünneplés volt a jellemző.

Utófarsangtól húsvétig csendes életet éltek a falvak. A fiatalság „nem járt a faluba”, azaz nem gyűltek össze vidám, mókás estékre, nem táncoltak, a kocsmában sem daloltak a legények. Ez időszakban nem tartottak bált, lakodalmat.

A nép életében kétféle szokás volt megfigyelhető:

- Az egyházi élethez, az egyházi szertartásokhoz fűződő szokások;
- A gazdálkodáshoz, a népi élethez fűződő, erre épülő szokások.

Egyházi jellegű szokás, hogy nagycsütörtök — népi szóhasználatlaltal zöd-(zöld-) csütörtök — este tartották az ostorcsapkodást. A legények az esti harangszó után, amikor elcsendesedett már a falu népe, kimentek a „falura”, a falu egyetlen utcájára, s husángokkal csapkodtak, ostorokkal patogtattak úgy negyedórán át. A szokás azon alapszik: ilyen hangos, lármás csapat indult annak idején a Getszemáni kertbe, hogy Jézust elfogják. A zöldcsütörtöki ostorcsapkodás az 1950-es évek közepén annyiban módosult, hogy nem a legénynép, hanem a csordás patogtatott, kb. még egy évtizedig.

A gazdálkodó életvitelből fakadóan, valamint a tavasz természetébresztő volta, valamint e két tényező összefüggése miatt több szokás kapcsolódik a nagyhéthez: zöldcsütörtökön reggel, az állatok kihajtásakor, amikor a csordás, a kondás, a gulyás túlkölt, a felesége szedte a „zöldcsütörtököt”. Minden jószág után járt neki 10–15 dkg szalonna. Az 1970-es években olyan megállapodás jött létre, hogy a jövőben nincs fizetés, mert nincsen alapja,

csupán a szokás marad. Majd szerződésben állapodtak meg, hogy — helyett — bocskorpénzt fizetnek.

Nagypénteken reggel a gazdasszonyok elvitték a csordáshoz a „nagypéntekit”. Szintén a szokáson alapult, nem volt szerződés szerinti kötelezettség erre nézve sem. Minden jószág után járt egy szakajtó liszt és egy tojás. A gazdasszony a lisztbe tette a tojást, a szakajtót letakarta szervétával, karjába fogta, úgy vitte a faluvégi csordás házába. A gazdasszonyok jövés-menése színesítette ezt a reggelt. Az utóbbi húsz-huszonöt évben már a csordásné jön az év bármely szakában a gazdasszonyhoz, s elkéri a járandóságát..

Húsvét első napjának reggelén kapták a jószágőrök — a csordás, a kondás, a gulyás — a „kontyost”. A pászka-tésztaból a szombati süteskor a gazdasszony leszakított egy darabot, megnyújtotta, megsodorta, a két végét körbehajtotta, s az egyiket a másikon áthúzta, megkötötte. Nem tepsiben, hanem a kemence lapján sütötte ki. Ahány állat járt ki a legelőre, a gazdasszony annyi „kontyost” sütött. Aztán reggel túlköléskor adták át a kontyosokat, amelyeket a csordásné nagy zsákokban gyűjtött össze. Az utóbbi negyedszázadban már nem tartják ezt a szokást sem, helyette kenyeret adnak, vagy az árát fizetik meg, megállapodás szerint.

A falu népe nagypénteken kezdett készülődni az ünnepre. A szent sírt zöldellő muskátlival díszítették, amelyeket a gazdasszonyok egymás között gyűjtöttek össze. Az utóbbi harminc-harmincöt évben már pénzt gyűjtenek, s virágot vásárolnak, azzal díszítik a sírt.

Mind a mai napig él az a szokás, hogy nagypénteken a déli kelepelés után — amely a harangszót helyettesíti — két-három iskolás fiú szentelőkosárral a karján elindul a falu felső végéből; házról házra mennek, körbejárják a falut. Minden gazdasszony ad három-négy tojást. Az összegyűjtött tojást a parókiára viszik, átadják a papnak. A falu ezzel köszöni meg a húsvéti pászkaszentelést.

A nagypénteki szigorú böjt napján fött ételt sem vettek magukhoz az emberek. Az utóbbi időben már csak az öregek tartják a „száraz böjtöt”. Ők nagyszombaton sem esznek tejes ételt, csak olajos étet fogyasztanak. Nagyszombat a pászkasütés napja. A kovászolt, élesztős kalácstésztaból szaggatták a tepsiméretű pászkákat. Három ágából fonták. A tetejére vékonyra sodort, bevagdost, megformált — legtöbbször virágmintákkal — díszekkel szépítették. A hajdan volt nagycsaládokban egy kemencényi, úgy hat-hét pászkat is sütött a gazdasszony. Az ünnepet követő fényes-héten nem kenyeret, hanem megszentelt pászkat evett a család. Süteményt csak a harmincas évektől sütöttek. Korábban keveset, egy-két tányérnyit, aztán egyre többet. Ma már csak süteményt sütnek, a pászkanak való kalácsot a boltban veszik meg.

Nagyszombaton főzték a speciálisan felvideki húsvéti eledelt — a sziriket. Ez a tojásból és tejből házilag készített sajtfafta a zsíros eledelek kiegészítője.

A görög katolikus vallás szerint a sírbatételtől számított harmadik napon, húsvétvasárnap hajnalban tartják a feltámadást. Hajnalhasadás előtt, 3-kor hívta a kelepszó a híveket a szertartásra. A templom körül haladó körmenet a bejárati ajtó előtt állt meg. A pap az ajtót háromszor megkopogtatta, háromszor kiáltotta: Krisztus feltámadt! Akkor szólaltak meg — háromnapos szünet után — a harangok. A szertartás a templomban folytatódott. A feltámadáson részt vett a falu apraja-nagyja. Amikor a hívek kijöttek a templomból, „Krisztus feltámadt!” köszöntéssel üdvözölték egymást. Egészen a negyvenes évekig tölul köszöntek a húsvéti ünnepkörben a falunkban. Édesanyám, Szabados Irén így jegyezte le:

Krisztosz voszkresz! Krisztus feltámadt! Vojisztna Voszkresz! Valóban feltámadt! — hangzott a válasz.

A szertartás után, amikor hazatért a falu népe, a családtagok közül csak a gyerekek feküdtek le. A gazda ellátta a jószágokat, a gazdasszony pedig összekészítette a szentelőkosarat. A kosarat zsírpapírral bélelte, majd pászkrét, sódart (sonkát), kolbászt, szalonnát, sziriket, hímes tojást tett bele. Voltak gazdasszonyok, akik egy findsa (bögre) vaját is tettek bele. Azt tartották egyesek, ha azt is megszenteli a pap, akkor bőséges lesz az évi tejhozam. Mások csak azért tették a vaját a kosárba, ha a többi étel szentelt, ez se maradjon anélkül. A szentelőkosarat a legszebb, legdíszesebb kosárkendővel takarták be; majd misére menet a gazda vitte a templomba. A templom mellett lerakták a kosarakat. Ahogy a felvégből az alvég felé haladt a házak sora, úgy rakták sorba a gazdák a kosarakat egymás mellé. Még a húszas-harmincas években is az volt szokás, hogy a gazda az összes, gyakran öt-hat pászkrét is abroszba kötötte, hátára vette, úgy vitte a templomhoz megszenteltetni. Tette ezt azért, hogy az összes pászka megszentelten kerüljön az asztalra.

Húsvétvasárnap három haranggal harangoztak az ünnepi nagymisére. Mialatt zúgtak a harangok, a falu népe a templom felé haladt. A lányok — az ünnephez méltóan — hófehérbe öltöztek. Fehér ruhát öltöttek, fehér harisnyát húztak, a hajukba fehér pántlikát kötöttek. A leánykákat is fehérbe öltöztették. A menyecskék, a fiatalasszonyok fehér kendőt kötöttek a fejükre. Az ünnepélyes nagymise lelkületét emelte az az esemény, hogy a misén a pap — mind a mai napig — ószlávul olvassa János evangéliumának 1, 1–18. szakaszát, mondatról mondatra fordítja magyarrá: Kezdetben volt az Ige...

A mise, a miroválás után következik a pászkaszentelés. Minden család a kosara mögé áll. A gyerekek előre, a felnőttek mögéjük állnak. A gyerekek is visznek magukkal kiskosarat szentelni. E szertartás alatt a lobogókat, a vezérkeresztet a „falu legszebb szál legényei” viszik. Amikor a szertartás végén a pap áldást oszt, a gazda keze már a kosár fülén van, felkapja, aztán usgyi! — gyors léptekkel igyekszik haza. A néphit szerint amelyik gazda elsőként érkezik haza a szentelőkosárral, az fog az évben elsőként learatni. Mivel ma is egyéni gazdálkodás folyik Viszló községben, így a mai gazdák is megnyújtják lépéseiket, hogy előbb érjenek haza.

A század első felében a hívek egy része a nagypénteki és a nagyszombati böjti napok után, még húsvét vasárnapján is, ebédig böjtöt tartott — csak a „szenteltből” ettek. Több ájtatos asszony, néhány jámbor ember (férfi) volt a faluban, aki nagypéntektől a húsvétvasárnapi ebédig nem vett ételt magához. Úgy tartották, aki ezt a böjtöt megtartja, elnyeri az örök üdvösséget. Még ma is van néhány idős asszony, aki nagyszombat estétől a megszentelt ebédig nem eszik.

A húsvétvasárnapi ebéd a megszentelt eledel. A gazda, amikor hazaérkezett, a szentelőkosarat az asztal közepére tette. A gazdasszony irányítása alatt a család aprajánagyja segített az ünnepi tál elkészítésében. A gyerekek a hímes tojást pucolták, a gazdasszony a sonkát szeletelte, a gazda pedig a pászkrét vette a kezébe. Késsel kereszt alakot rajzolt az aljára, majd megszegette. A tojás héját, a kolbász, a szalonna bőrét nem söpörték a szemébe, nem dobták az állatok elébe, hiszen megszentelt! — ezért elégették. A gazdasszony a pászka morzsáit a kezébe söpörte és megette, nehogy a megszentelt morzsák méltatlan helyre kerüljenek. A terített asztal körüli mozgolódást a gazda szava szakította meg: Adjunk hálát az Úrnak! — mondta. A család pedig felállt és elmondta az asztali imát:

*Áldd meg, Jézus, ételiünket, áldott, szent kezeddel,
Gyermekeid — kik szeretnek —, kérünk, ne feledd el!*

Az ebédet a hálaadó imával fejezték be:

*Jóságodból volt terítve számunkra ez asztal,
Jóságodért áld szívünk és magasztal.*

Az ebéd befejeztével nem bontottak asztalt. Együtt maradt a család. A gazda a Szentírásból olvasott fel, utána megbeszéltek a prédikációt, a pászkaszentelést; no meg azt is, kinek milyen volt a szentelőkösara, a szirike, a ruhája stb. Az ünnep bensőséges hangulatát kívánta szolgálni ez a családi együttlét. Senki nem ment el otthonról, még a legközelebbi rokonok sem látogatták egymást ezen a napon. Minden család így, zárt közösségben ülte meg az ünnepet. Az ünnepet kívánták megszentelni azzal is, hogy a „szolgai” munkát a lehető legszűkebbre szűkítették. Az évszázad első harmadában még a tyúkokat sem engedte ki a gazdasszony. Nagyanyám, Kondás Julianna, emlegetett egy asszonyt, aki még gyufát sem gyújtott ezen a napon.

Az ünnep utáni hetet, a fényes-hetet még az ünnep lelkülete hatotta át. Sem a háromnapos ünnep alatt, sem a fényes-héten — egészen Tamás vasárnapig — nem daloltak, nem táncoltak a fiatalok, bált nem rendeztek, lagzit nem tartottak. A vidék a mai napig megtartotta szokásai jelentős részét, de az életmód-változás néhányat elkoptatott, másokat módosított, aztán ismét másoknak a fénye kopott, hangulata változott meg. Ma is húsvét a legnagyobb ünnep. A Bódva-völgyi falvakban manapság is emelkedett lelkülettel ünnepelnek az emberek.

Az ország e sarkában csendesesen élő maroknyi közösség nem tűnik ki, nem csillog semmiben. Ereje abban rejlik, hogy emberül él. Ma is gazdagon őrzik hagyományaikat. A hagyományoknak pedig összetartó, megőrző ereje van. Ennek alátámasztására szolgáljon élményem: a szülőfalumhoz közel eső szlovák falvakból még a századfordulón sok ember kivándorolt, Pennsylvaniában telepedtek le. Az ő leszármazottjaik amerikai állampolgárok, jelentős részük ma Floridában él. A miami görög katolikus templom plébánosa Peter Lickman, aki ugyan amerikai születésű, de szülei innen, a Felvidékről indultak. Peter atya gyakran szól tótul a híveihez. Kátoruk nemcsak a szlovák nyelvet ismeri (azon a nyelven gyakran énekel is az angol nyelvű mise közben), hanem húsvétkor a tropár így, magyarul hangzott fel:

*Krisztus feltámadt halottaiból,
Halálával letiporta a halált,
És a sírban lévőknek életet ajándékozott!*